

INTRODUCERE LA VELÁZQUEZ

- 1943*

I. [BIOGRAFIA]

VELÁZQUEZ SE NAȘTE în 1599, Ribera în 1591, Zurbarán în 1598, Alonso Cano în 1601, Claude Lorrain în 1600, Poussin în 1593, Van Dyck în 1599. Toate aceste ilustre peneluri aparțin aceleiași generații. Printre condeiele contemporane lui Velázquez, cele mai cunoscute în Europa sînt Calderón, 1600, și Gracián, 1601. Este indicat, de la bun început, să-l prezentăm pe pictor evoluînd în această faună de peneluri și condeie. Va surprinde, în schimb, remarca – și o fac tocmai pentru a produce un anumit șoc asupra cititorului – că acestei generații îi aparține și Descartes, 1596.

* [Publicată în volumul *Velázquez* (Iris Verlag, Berna, 1943) în versiune germană, iar versiunea originală în *Papeles sobre Velázquez y Goya*, Madrid, 1950.]

Viața lui Velázquez este una dintre cele mai simple pe care un om le-a putut trăi vreodată. Dacă avem în vedere măreția figurii sale istorice, ni se pare ciudat că posedăm atât de puține date despre viața lui. Istoricul este, de obicei, foarte vorace în materie de date; întotdeauna i se par puține. Aproape întotdeauna ni se înfățișează nemulțumit și înfometat pînă într-atît încît, mișcați, sîntem ispitiți să falsificăm cîteva și să i le azvîrlim, ca omul să le mestece. Rațiunea acestei neostoite „datofagii” este faptul că, de obicei, istoricul caută să-și scutească mintea de oboseală și ar prefera ca istoria să se nască din date de una singură, în mod spontan, ca insulele de corali. Adevărul este însă că, posedînd chiar toate datele imaginabile, nu am avea istorie, în schimb, cu mult mai puține date decît avem, ar putea exista ceva care, măcar de la distanță, s-ar putea asemena cu o Istorie a Omului, în cazul lui Velázquez, sărăcia datelor are un caracter straniu. Știm puțin despre viața lui, dar acest puțin ne arată că, în fond, nu avem nevoie să știm mai mult, pentru că ajunge ca să ne dezvăluie că, în întreaga sa viață, lui Velázquez nu i s-a întîmplat decît un singur lucru important, dintre cele ce se pot verifica cu ajutorul datelor: a fost numit pictor al regelui cînd începea să trăiască. Asta s-a întîmplat în 1623, cînd număra de-abia douăzeci și patru de ani. Restul vieții vizibile a lui Velázquez este de un uluitor cotidian. În mod obișnuit, sînt citate încă trei fapte ce sparg monotonia acestei lungi existențe. Căci Velázquez moare la șaiszeci și unu de ani, tocmai în acel an al vieții pe care anticii – observatori mai atenți decît noi ai dificilei realități ce se numește viață – îl considerau drept cel mai primejdios și despre care August, într-unul din puținele fragmente ale scrisorilor

sale ajunse pînă la noi, spune bucuros că l-a depășit. Cele trei fapte sînt: conviețuirea cu Rubens, care stă la Madrid opt luni între 1628-1629 și cele două călătorii în Italia, în 1629 și 1649. Nu pretind să decretez – și cu atît mai puțin aici, unde nu mă pot extinde în dovezi și discuții – că aceste trei fapte diferă între ele, dar afirm că nu sînt cu adevărat importante. Nu are rost să folosim adjectivele alandala. Într-o biografie, un fapt e important cînd suprimîndu-l printr-un *Denkexperiment* sau construcție imaginară, ne vedem obligați să modificăm, tot imaginar, traiectoria acelei existențe. Asta s-ar întîmpla, dacă ne-am închipui că Velázquez n-a fost numit „pictor al regelui” sau că a ajuns la această onoare și în acest post fiind mult mai în vîrstă. Atunci am fi avut de-a face cu un alt Velázquez; vom vedea anume care. Ar fi fost ca și cum ne-am fi imaginat un Goethe fără Weimar. Iată, într-adevăr, o temă pentru o carte minunată ce ar fi trebuit să fie scrisă deja: *Goethe țară Weimar!* Ei bine, nimic nu ne poate face să credem că opera și viața lui Velázquez ar fi fost deosebite fără cele două călătorii în Italia. Singura consecință ar fi fost suprimarea tablourilor *Făurăria lui Vulcan*, *Tunica lui Iosif* și *Ispitirea Sfîntului Toma de Aquino*, cele trei pînze cele mai echivoce din întreaga sa operă, care reprezintă o stranie paranteză fără legătură – bineînțeles, cu excepție trăsăturilor generale ale penelului său – cu lucrările dinainte și cele ce-au urmat. Singurul efect clar al acestor călătorii pe care-l observăm asupra lui Velázquez este că se întoarce de fiecare dată fortificat, ca după o cură în aer liber.

Mai puternică a fost influența întîlnirii cu Rubens, care a înlesnit eliberarea sa intimă, ajutîndu-l să străpungă pojghița de provincialism

ce învăluia viața spaniolă din acea vreme, deși Spania era încă puterea preponderentă în lume. Nimeni însă dintre cei ce au încercat să-și imagineze, cu oarecare precizie, cum era omul Velázquez nu se poate îndoii că nu ar fi întîrziat prea mult în a rupe doar prin inspirația sa această crustă a îngrădirilor. Pentru că e vorba tocmai de una dintre cele mai hotărîte ființe în adîncul lor – adică fără gesturi și retorică – să existe prin ea însăși, să asculte doar de propriile hotărîri, foarte dîrze și nedeformabile. Cu aceste rezerve, nu văd vreun inconvenient în a spune că viața lui Velázquez se articulează, în mod spontan, în patru perioade, în felul următor:

1. 1599-1623. Diego de Silva Velázquez se naște la Sevilla, într-o familie de origine portugheză după tată – familia Silva de Oporto. Bunicul său emigrase în Andalucia, tîrînd cu el o mică parte din avere și adîncă tradiție domestică de veche și elevată noblețe. Foarte devreme, Diego dovedește aptitudini extraordinare pentru desen și pictură. La treisprezece ani intră ca ucenic la atelierul lui Francisco de Herrera, om ursuz, artist mai mult impetuos decît talentat, care însă pășește pe drumuri bune. Nu se poate nega că *Herrera cel Bătrîn*, deși pictor fără calități, făcea parte din avangarda artistică a vremii. După puține luni, înspăimîntat, fără îndoială, de temperamentul feroce al aceluia maestru, Velázquez, care în întreaga lui viață a urît întrebările, se mută la atelierul lui Francisco Pacheco; schimbare ca de la un pol la altul. Pacheco era un pictor slab, dar un om excelent, cu o bogată cultură, cu un fel blînd de-a fi și care întreținea legături cu societatea ilustră din Sevilla – artiști, scriitori, nobili. Cinci ani mai tîrziu – în 1618 – Pacheco îl însoară pe Velázquez, încă adolescent, cu fiica lui, Juana

de Miranda. Femeia aceasta îl va însoți tăcută întreaga ei viață și, viceversa, nu se cunoaște vreo altă complicație a lui Velázquez cu „eternul feminin”. Juana de Miranda se va stinge la o săptămână după soțul ei, în aceeași încăpere unde acesta își dăduse ultima suflare.

2. 1623-1629. În 1621 moare Filip al III-lea și-l urmează tânărul Filip al IV-lea, cu șase ani mai tânăr decât pictorul nostru, el însuși pasionat de pictură, pe care o practicase sub îndrumarea lui Mayno. Filip al IV-lea pune frânele țării în mâinile contelui-duce de Olivares, născut într-o familie sevillană de cea mai veche și mai nobilă spiță: Guzmán. Asemeni șefilor politici din toate secolele, ajungând la putere, contele-duce se înconjoară de propria lui echipă, aleasă dintre favoriții săi. Prietenii lui sirit sevilleni și sînt prieteni cu Pacheco. Velázquez este trimis la Madrid să-și încerce norocul și, în trecere, să-și îmbogățească educația artistică, vizitînd colecțiile din Madrid și de la Escorial. Schimbarea politică fiind prea proaspătă, la Palat sînt zile de mare forfotă și nu se ivește ocazia ca Velázquez să strălucească în fața noului monarh. În schimb, pictează un minunat portret al poetului Góngora (un cap minunat de mare intelectual nemulțumit, om rău, ca atîția poeți iluștri). Înfrînt, Velázquez se întoarce la Sevilla, dar peste cîteva luni este chemat oficial la Palat, primind un ajutor de cheltuieli pentru călătorie. În echipa contelui-duce, Velázquez va reprezenta pictura. Sosește la Madrid și imediat face un portret al regelui. Opera îl entuziasmează atît de mult pe Filip al IV-lea încît îl numește pe loc pictorul său personal și promite că nu va mai îngădui nimănui altcuiva să-i facă portretul. Velázquez va locui tot timpul la Palat,

Într-unul din apartamentele de unde nu va fi scos decît pentru a fi înmormîntat. De reținut: în viața lui există o singură femeie, un singur prieten – regele –, un singur atelier – Palatul. Din acest moment, cînd începe de fapt, viața lui Velázquez oferă celui ce o contemplă un echivoc total: nu se știe dacă e viața unui pictor sau a unui curtean. Într-un ritm firesc, va primi, unele după altele, funcțiile și demnitățile din care consta cariera unui slujitor al regelui, pînă la foarte importanta funcție de „mai mare peste încăperile regelui”. Totul se va încheia, cum se și cuvine, prin numirea lui Velázquez cavalier al ordinului Santiago adică prin înnobilarea sa. În 1628, sosește la Madrid Rubens. Se află în culmea gloriei sale universale. Vine trimis de arhiducesa guvernatoare a Țărilor de Jos, mătușa lui Filip al IV-lea, pentru a primi o misiune diplomatică pe lîngă regele Angliei. Este interesant să subliniem îndeletnicirile străine artei la care erau puși să ia parte pictorii pe atunci, deoarece acest lucru relevă cel mai bine ce forță socială ajunsese să aibă pictura în societățile europene și numai acest exces de prestigiu ne va explica anumite calități paradoxale ale operei velazquine.

Velázquez îl însoțește pe Rubens în timpul celor opt luni ale șederii acestuia la Madrid. Era prima mare figură artistică europeană cu care Velázquez intră în contact și împlinirea face ca rangul său profesional să se adauge calităților unui om de lume, ale unui mare impresar al industriei picturii, politician și cu un mod de viață propriu unui mare senior. Această prezență îl face pe Velázquez să vadă că lumea, inclusiv lumea artelor, este mai mare decît credea pînă atunci. Conviețuirii cu flamandul i se poate atribui imboldul său de a se scutura un

moment de Spania și de a vedea alte meleaguri. Sub pretextul cumpărării unor tablouri pentru rege, în 10 august 1629, se îmbarcă la Barcelona, pentru Genova. Călătorește pe corabie cu Ambrosio de Spinola, câștigătorul bătăliei de la Breda.

3. 1629-1649. Genova, Milano, Veneția. Apoi coboară la Bologna. Vizitează Loreto. Cu trei ani înainte, aici stătuse Descartes, împlinind astfel promisiunea făcută Fecioarei pentru că-l inspirase în privința geometriei analitice. În sfârșit, Roma și Neapole. În acest oraș îl cunoaște și îl frecventează pe micul spaniol al martiriului și al Magdalenelor, Jusepe Ribera. În 1630 se înapoiază în Spania și pînă în 1649 viața lui este o linie dreaptă, în care fiecare zi seamănă cu cealaltă. Douăzeci de ani înseamnă multe, multe ore. Cum le-a folosit Velázquez? Pictează, bineînțeles. Dacă vrem însă să ne lămurim cine e acest om, trebuie să pășim prin viața lui cu cea mai mare băgare de seamă. Pe neașteptate ne aflăm în fața acestui paradox esențial: Velázquez este pictorul ce se caracterizează prin... a nu picta, adică prin cît de puțin pictează. Aceasta, ca și alte trăsături aparent negative ale operei lui Velázquez, ce vor fi subliniate mai târziu, sînt esențiale. A pictat atît de puțin, încît chiar primul său biograf, aproape contemporan cu el – Palomino – și după el toți ceilalți, pînă în ziua de azi, s-au simțit obligați să explice această parcimonie și au atribuit-o, mai ales în ultimul deceniu, timpului pierdut cu celelalte îndeletniciri de curtean. Într-adevăr, de la întoarcerea din prima călătorie în Italia îl vedem ocupîndu-se tot mai mult cu aranjarea și decorarea reședințelor regelui, în acești ani, între 1630 și 1640 se creează Palacio del Buen

Retiro, sînt restaurate clădirile de la El Prado și chiar el Alcazar. Cu toate acestea, asemenea ocupații nu-i răpesc prea mult timp. În nici un caz nu presupun o pierdere de timp mai mare decît cea reprezentată în viața oricărui alt pictor obișnuit, preocupat de executarea comenzilor fără interes artistic, de copiile și replicile proprii sale creații. Velázquez e scutit de toate acestea. Nu acceptă comenzi sub nici o formă. Pictează numai ceea ce îi poruncește regele și regele îi poruncește foarte rar. Simt că nu sînt de aceeași părere cu biografii și susțin că nici un pictor n-a avut mai mult timp decît Velázquez. Deci, cauza sobrietății sale productive trebuie să fie alta. Nu se poate spune nici că i-ar fi fost greu să creeze. Dimpotrivă. Velázquez pictează cea mai mare parte a operei sale *alla prima*¹, fără complicata pregătire care e obișnuită la ceilalți pictori. Nici măcar nu desenează figurile. Atacă golul pînzei cu penelul dintr-odată și dă viață tabloului. Pictează atît de repede, încît chiar acești biografi, cu o exemplară ingenuitate, vor să explice prin lipsa de timp nu numai faptul că picta puțin, ci și modul lui de a picta, își construiește tabloul cu cîteva trăsături de penel. Uneori, pe pînză rămîn bucăți neacoperite de pigment și culoarea pînzei capătă în tablou funcția unei culori. Reducerea trăsăturilor de penel, mai ales în ultima sa epocă, este atît de mare, încît a fost denumită „manieră abreviată”. Pentru biografii săi, Velázquez avea atît de puțin timp, încît a fost obligat să practice un soi de pictură stenografică. Nu e nevoie să insistăm prea mult asupra improbabilității acestei explicații.

¹ Dintr-odată, din prima mîină (în ital. în orig.)

CUPRINS

Prefață.....	5
VELÁZQUEZ.....	43
GOYA	337
APENDICE. ADAM în RAI	435
ESTETICA TABLOULUI „PITICUL GREGORIO EL BOTERO”	463
TREI TABLOURI DESPRE VIN	477